

ΤΑ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΑ ΟΝΕΙΡΑ ΤΗΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

Ελισάβετ Κούκη
Ψυχαναλύτρια

στη μνήμη της μητέρας μου

Εκτός από την ησιόδεια Θεογονία (212 κ.ε.), που θέλει τα όνειρα τέκνα της ερεβάδους Νύκτας, υπάρχει και η παράδοση που αναφέρει ο Ευριπίδης (Εκάβη, 7 κ.ε.), συμφωνα με την οποία τα όνειρα είναι φύτρα της Γης. 'Όχι της Γης η οποία είναι «πάντων ἔδος ἀσφαλές αἰεί» (Ησιόδου Θεογονία, 117) αλλά της τρομερής Χθονός, που κλείνει στον κόρφο της όλους τους νεκρούς. Η εκδοχή ετούτη δεν αντιτίθεται στη νυκτερινή καταγωγή της φυλής των ονείρων. Και ο δύο αναπαραστάσεις σηματοδοτούν ένα όριο πέραν του οποίου είναι η ανυπαρξία, το σκοτάδι¹.

Hχθόνια προέλευση των ονείρων είναι το μυθικό αίτιο της εγκοίμησης. Την εγκοίμηση γνώριζαν οι Αστυριθματιλώνιοι και οι Αγυντῖοι: στον ελλαδικό χώρο συναντάται ήδη από την εποχή των Ομηρικών Επών². Είναι η τελεστουργική κατάκλιση κατά γῆς σε έναν καθορισμένο ιερό χώρο, εν αναμονή ονει-

ρικής συνάντησης και επικοινωνίας με προγόνους, πρωτοιμένους νεκρούς και γενικά με χθονίες θεότητες. Αποσκοπεί στη γνώση του μελλοντος ή ενέχει ιατρομαντικό αίτημα. Διότι η γη είναι πρωτεύουσας σημασίας και στο πεδίο της ιατρικής. Βλασταίνε τα θεραπευτικά βότανα· από τα σπλάχνα της βγαίνουν τα μέ-

Αναθηματικό ανάγλυφο.
Ο Ασκληπιός και η Υγεία
επισκέπτονται μια
πάσχουσα γυναίκα.

ταλλά και τα πετρώματα που εκπέμπουν ζωτικές δυνάμεις. Ετσι, ίσως, συνδέονται εν μέρει τα ίδια με την ιατρική. Όσο για τη συγγένεια μεταξύ ιατρικής και μαντικής, τα πιποκρατικά κείμενα επισημαίνουν ότι «έναι μοιασμάτες αδελφές, κόρες και οι δύο του Απόλλωνα. Ο Απόλλωνας ούμας κινείται στον ευρύτερο χώρο των επιδημιών, αφήνοντας κάθε κλινική παρέμβαση στον χθόνιο για τους, τον Ασκληπιό, ο οποίος «τους λύτρωνε όλους κι απ' το κακό τους γιάτρευε» ή με έρκινα ή έαρρωστικό τους έδινε να πιούνε: «άλλους με αλοιφές τους τύλιγε τα μέλη ή τους αναστήλωνε με το νυστέρι» (Πινδάρου *Πιλθονίκων* III, 47 κ.ε.).

Υπέτατος ιατρός, ο Ασκληπιός είναι και αιτός γνωστός από τα ομηρικά χρόνια, όταν τόσοι οι αρρώστιες όσο και η ίαση τους είχαν αυτόνομη υπόσταση, όταν το θεϊκό στοιχείο εμφανίζοταν μοιραία επί σκηνής. Από τον 5ο π.Χ. αιώνα κι ύστερα, δανείζει το ίδιον του στα θεραπευτικά ιερά. Άγο αργότερα, θα αρχίξει να αναπτύσσεται η ορθοδογική ιατρική, που δεν αναδιπλά τις απίεις των δυσλειτουργιών του σώματος στη σφαίρα του υπερφυσικού. «Ολες (οι αρρώστιες) είναι θεικές και όλες τους είναι ανθρώπινες. Η κάθε αρρώστια έχει τη δική της φύση και τη δική της δύναμη και απεναντί σε καμία δεν μένουμε αμήχανοι και ανίκανοι να βρούμε μια διέξοδο» (Ιπποκράτης, *Περὶ ιερῆς νούσου*, 21). Αρέσκονταν ούμας οι πιποκράτικοι να τους αποκαλούν ασκληπιάδες, και τονίζουν ότι «έργο της ιατρικής είναι: να δώμησε τελείως από τους αρρώστους ό, τι τους κάνει να υποφέρουν, να αμβλύνει τη σφρόδοτή των ασθενεών τους και, ακόμη, με πλήρη συνειδητή πώς η ιατρική δεν έχει τη δύναμη να κάνει το παν, να μην επεμβαίνει στις περιπτώσεις που οι άρρωστοι έχουν πια τελείως νικηθεί από την αρρώστια τους» (Ιπποκράτης, *Περὶ τέχνης*, 3). Τότε η κοσμική ιατρική διεκδίκουσε σαφώς τη γνώση ως διάγνωση, αλλά εδών μπορεί να έχει το μονοπάτιο της θεραπείας. «Ένας ολόκληρος χώρος έμενε ελεύθερος, όπου λειτουργούσε, ορισθεμένη, η ιατρική των ανθρώπων».

Από την κλασική έως τη μεταχριστιανική αρχαιότητα άνθισαν πάνω από τριακόσια θεραπευτικά ιερά, αφειρώμενα στον Ασκληπιό ή σε δευτερεύουσες χθονίες θεότητες. Εκεί προσδέτρεχαν ασθενεῖς ανεξαρτήτως κοινωνικής υπόστασης. Άλλοι άρρωστοι, εγκαταλελεύμενοι από τους κοσμικούς γιατρούς, εναπέθεταν την ύστατη ελπίδα τους, έστω και με κάποια αδιόρθοτη επιφύλαξη, στο θαύμα. Οι περισσότεροι προσδοκούσαν τη θεϊκή παρέμβαση με φλογερή και ακράδαντη πίστη. Η σχέση με τη θεραπευτική θεότητα ήταν στανέ προσωπική. Η ίαση είχε όλα τα χαρακτηριστικά μιας θρησκευτικής εμπειρίας. Όμως τα κατά τόπους ευρήματα (ιατρικά εργαλεία, σκεύη κ.α.) και το επιγραφικό υλικό ωθούσαν στην υπόθεση ότι οι ερειπικοί πρωτότυποι δεν ήταν μόμιοι ιατρικών και φαρμακολογικών γνώσεων. Πρέπει μάλιστα να γίνονταν

και κάποιες, απλές ίσως, χειρουργικές επεμβάσεις. Το πλαίσιο της ίσως δραστηριότητας ίμως παρέμενε πάντα το τελετουργικό της εγκινητήσης ώσπου, με την πάροδο των αιώνων, τα σεπτά θεραπευτήρια εξελίχθηκαν βαθμιαία σε ιαματικά θέρετρα, σε τόπους συνάντησης φιλάσθενων λογίων και ρητόφων, χωρίς ίμως να αποβάλλουν εντελώς την αλλοτινή θρησκευτική τους ατμόσφαιρα⁴. Οι ιεροί χώροι του αρχαίου κόσμου έκλεισαν οριστικά το 426 μ.Χ., με το διάταγμα του Θεοδοσίου Β'. Οι θεραπευτικές ίμως ιδιότητες του Ασκληπιού ενσωματώθηκαν στη νέα θρησκεία σε πρόσωπα Αγίων.

Μεταξύ των ασκληπιείων, η Επίδαιρος έχαιρε ξεχωριστής αιγλής. Προφανώς λόγω του πανελλήνιου χαρακτήρα του ιερού και της κομιστρορήσης, ο προκαταρκτικές πράξεις (θυσίες, προσφορές, καθαρισμοί) που απαιτούσε η εγκινητήση ήταν απλουστευμένες. Στο Αβατο, το στωικό οικοδόμημα που μια από τις πλευρές του ανοίγει στο τέμενος του Ασκληπιού, μπορούσαν να κατακλύθουν περισσότεροι από ογδόντα πάσχοντες. Το διώροφο Καταγάνγειο αριθμούσε εκατόν εξήντα δωμάτια, όπου έβρισκαν κατάλυμα πανηγυριστές ή άλλοι ικέτες, οι οποίοι περίμεναν τη σειρά τους να κοιμηθούν στην ονειρογόνη γειτνίαση του ναού. Στον ιερό περιβόλο έβλεπε κανές κάθε λογής αναθήματα, δηλαδή γλυπτά, σμιλεύμενα ανάγλυφα και πινάκια. Από αυτά πολλά ήταν ενεπίγραφα και απεικόνιζαν την πάθηση που είχε οδηγήσει τους ασθενείς στην Αργολίδα: τα αφιέρωναν στο θεό, αποχωρώντας θεραπευμένους και ευγνωμούντες. Ήταν τα λεγόμενα τυπία, παρόμια με τα στημερινά, τάματα που αφήνουν οι προσκυνητές στην Παναγία της Τήνου, σε αναγνώριση καποιούς βαθμών της. Μπορούσαν να προμηθεύονται τα τυπία στα μικρομάζα που υπήρχαν για το σκοπό αυτό γύρω από το ιερό.

Οι ανασκαφές στην Επίδαιρο άρχισαν τη δεκαετία του 1880 και γρήγορα έφεραν στο φως, πίσω από το ιερό φρέατο του Ασκληπιού, τοποθετήμενος στον τοίχο προς την ανατολική πλευρά της στοάς, λίθινες πλάκες στις οποίες αναγράφονταν περιστατικά εγκινητήσης. Ο Παυσανίας είδε έξι τέτοιες πλάκες στημένες στο υπαίθριο, κοντά στο Αβατο. Σήμερα σώζονται τέσσερις, εκ των οποίων οι δύο είναι ακέραιες, ενώ οι άλλες δύο σώζονται σε θραύσματα και δεν μπορούν να διαβαστούν: διακρίνονται μόνο κάποια ονόματα ασθενών και παθήσεων. Οι δύο λίθινες πλάκες βρίσκονται σήμερα στο τοπικό μουσείο. Χρονολογούνται στο δεύτερο μισό του 4ου π.Χ. αιώνα και απαφέρουν είκοσι και είκοσι τρία ίασματα αντίστοιχα. Η γραφή είναι αρχαϊκή και η διάλεκτος δωρική κοινή. Το ίδιος είναι λακωνικό: «Ο ταδε γίλε το εξής ίνειρο, κατέβαλε τα ίατρα και απήλε υγής». Κατά την εκτίμηση των αρχαιολόγων, η επιλογή των ιαμάτων γνώντας από τους ιερείς. Συχνά η επιλογή αυτή είχε ως κριτήριο την ψυχική και πνευματική ανάταση των εγκινημένων,

τη γενικότερη υποβλητική ατμόσφαιρα, ή ακόμη και την προπαγάνδα του ειρού. Παρόμοια εντύπωση αφήνει η ανάγνωση των αρχείων που κρατούνται στο καθολικό ιερό της Λουδρής, και τα οποία καταγράφουν τα περιστατικά που η Εκκλησία και η ιατρική επιστήμη αναγνωρίζουν επίσημα ως θαύματα.

Στην πλειονότητα τους, τα ίματα μνημονεύουν το όνομα του ασθενούς. Είναι πιθανό ότι το ιερατικό προσωπικό αντλούσε υλικό από τις ευχαριστήριες επιγραφές των πινακίνων που αιφέρωναν οι ικέτες φεύγοντας.

Σε μια περίπτωση αναφέρεται αυτολεξεί η επιγραφή που συνδέει το ανάθημα: «Δεν είναι θαυμαστό το μέγεθος της πινακίδας, αλλά ο θεός: επειδή η Κλειώ κουβαλάωντας το βάρος στην κοιλά της πέντε χρόνια, ώπου κομήθηκε στο ναό και ο θεός της έδωσε την υειδί της» (μ. 87, I). Οσσον αφορά στα ανώνυμα ίματα, μπορεί να προέρχονται από την προφορική παράδοση, δηλαδή να πρόκειται για παλαιότερες ιστορίες που διαδίδονται από στόμα σε στόμα. Στις λίθινες πλάκες διαβάζουμε και ένα επόνυμο περιστατικό, που πρέπει να ανάγεται στους περιστούς πολέμους: «Η Αρισταγόρη από την Τροιζήνα. Αυτή είχε σκουλήκι στην κοιλά της, και κομήθηκε στο ναό του Ασκληπιού στην Τροιζήνα και είδε ένα όνειρο. Της φανήκε ότι οι γιοι του θεύν, ενώ ο ίδιος δεν ήταν παρών, αλλά βρισκόταν στην Επίδαυρο, της έκοψαν το κεφάλι, αλλά, επειδή δεν μπορούσαν να το ξανθάλουν στη θέση του, έστευλαν κάποιον στον Ασκληπιό για να τον καλέσει να ζήσει. Στο μεταξύ έημερωσε και ο ιερέας είδε καθαρά το κεφάλι της κομμένο απ' το σώμα. Όταν ήλθε τη νύχτα,

η Αρισταγόρη είδε ένα όραμα. Της φάνηκε ότι ο θεός ήλθε από την Επίδαυρο και στέρεωσε το κεφάλι της στον τράχηλο της. Υστέρα άνοιξε την κοιλά της, έβγαλε το σκούλιο και την ξαναράψε. Επειτά από αυτό η γυναίκα έγινε καλή» (μ. 87, 23).

Το περιστατικό αυτό το αναφέρει σχεδόν αυτούσιος ο Ιππίων από το Ρήγιο, τον οποίο μνημονεύει ο Αιλιανός στο τέλος του 2ου μ.Χ. αιώνα⁶. Εκ πρώτης όψεως, η καταγραφή δεν μοιάζει να υπακοεί σε καποιο σύστημα. Ισως συγκεντρώνονται στην πρώτη λίθινη πλάκα τα πιο εντυπωσιακά ίματα πρώτα – ενώ η ίδια η πάθηση εντυπωσιάζει, σαν να προήλθε από θαύμα. Στη συνέχεια όμως η ακολούθια των περιστατικών ποικίλει, πιθανώς για να αποφευχθεί η μονοτονία.

Οι λίθινες πλάκες αποτελούν πολύτιμη μαρτυρία για τους μελετητές. Δίνουν τοπογραφικές, αρχετεκτονικές, δημογραφικές, νοσογραφικές και ιατροφραμακολογικές πληροφορίες, λεπτομέρεις για το καθαυτό δρώμενο και για τη λειτουργία των ονείρων κατά την εγκοιμήση. Η περιοχή του Αθέτου ήταν δενδροφυτευμένη (μ. 87, II), ενώ ήταν χαμηλόσκοπη⁷ η είσοδος στους ιερούς χώρους της εγκοιμήσης. Οι κεντρικοί πορούς να καμψθεί και αλλού, όχι αποκλειστικά στο Αθέτο (μ. 87, 17), και να ονειρευτεί ο ίδιος ή δι' αντιπροσώπου (μ. 87, 7·21·24). Από τα σαράντα τρία ίματα, είκοσι οκτώ αφορούν ανδρες, ένδεκα γυναίκες, τρία παιδιά. Να υποθέσουμε ότι η υειδί των γυναικών ήταν άνευ σημασίας; Οι γυναίκες απευθύνονται στον Ασκληπιό κυρίως για ανωμαλίες κατά την κύπη, ή για προβλήματα στεφρόπτητας. Και σαν από σύμπτωση, όλες

Ανάγλυφο αφιέρωμα του Αρχίνου στον Αμφίπερα. Ο όρρωτος κομπάται, ενώ ένα φίδι τον γλέισε. Στο πρώτο πλάνο ο Αμφίπερος του γιατρεύει τον ώμο (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

εκτός από μία (μ. 87, 2) γενούν αγόρι, το κατ' εξοχήν παιδί. Εκτός από μερικές έξαιρέσεις, οι ικέτες του θεού δεν φώναντι να πάνυχιν από ορείας μορφής ασθενείς. Παρουσιάζουν λειτουργικές παθήσεις, ψυχοσωματικές όπως θα λέγαμε σημερα: στοιχαχής διαταραχές, δερματικά νοσήματα, ρευματικοί πόνοις, πονοκεφάλους, αύτης, αλλιώς, ψυχοκινητικά προβλήματα. Για να θεραπευθούν από αυτές έρχονται να ονειρευτούν τον Ασκληπιού. Τα άνευρά τους σκιαγραφούν με γλαυφύρο τρόπο την προσωπικότητά του, τη μεταπτυχιακή του χαρακτήρα πονού. Οικείος, χαρντείται, συνήθως είναι ήπιος, αλλά του συμβαίνει και να θυμώνει, μπορεί να συγχωρεῖ τους απότομους, ζέρει να διεκδικεί την αιμοβή του, τον αφοτίζειν ο αυθωριτησμός των παιδιών, ώστε δεν τους ζητάει ίστρα. Και, κυρίως, τους θεραπεύει την ώρα που κοιμούνται και ονειρεύονται στο Αβάτο.

Πώς λειτουργούν τα άνευρα που διηγούνται αι άλικες πλάκες της Επιδαιρούν; Κατ' αρχήν, είναι άνευρα επιθυμίας. Κάθε πιστός θέλει να ονειρευτεί το θέο του αυτορροώσθιν. Και είναι πολύ φυσικό να τον ονειρεύεται. Το ότι ο πάσχων πιστός θέλει να τον γιατρέψει ο θεός είναι επίσης φυσικό: το να γιατρεύεται άμαρτο πράγμα μακριά καθ' ίμπον είναι υπερφυσικό, αποκτά ωρή «θεαύματος». Δηλαδή αφήνει τους πάντας κατάπληκτους. Μια μπορούσαν να τα σοματόσουμε και μεταβιβαστικά (μια την ψυχαναλυτική έννοια του άρου) άνευρα. Ο Ασκληπιός γίνεται έτσι θεραπευτικό αντικείμενο μεταβίβασης, και το ίδιο το άνευρο δρα ως θεραπευτικό αντικείμενο, αφού η ίστος τελετάται στο χωροχρόνο του.

Τα επιδαιρά τα άνευρα, κατ' εποικήν του δημιουργού τους, είναι προμελετημένα. Τον 19ο αιώνα, ο Hervey De Saint Denys περιέγραψε τους ποικίλους τρόπους για να παραγάγει κανείς ένα άνευρο, έως και να προκαλέσει επακριβώς το περιεχόμενο του. Πέραν της πίστης των ασθενών και της άκρατης επιθυμίας τους να γιατρεύονται, μέσα υποβολής για να δουν τα συγκεκριμένα άνευρα ήταν βεβαίως οι προπαρασκευαστικές τελετές, η θέα των αναθυμάτων, αλλά καὶ η «ψυχική μόλυνση», φανόμενο γνωστό από συλλογική ψυχολογία. Τα επιδαιρία άνευρα είναι σωματικά άνευρα. Σχηματίζονται από ένα άκρως συνειδητό ημερησίου κατάλοιπο: την αισθητηριακή αντινήψη της πάθησης. Εν προκειμένω, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η θεωρία των αρχιών, σύμφωνα με την οποία τα άνευρα διαμορφώνονται από σωματικά ερεθισμάτα, επικράτησε επί αιώνες, έως το 1900 που ο Φρόουντι εισήγαγε την τομή Τριρουμψών των αναλογών, ως σωματικά άνευρα, μοιάζοντας με τα τραυματικά άνευρα, για τα οποία η ψυχαναλυτική θεωρία λέει ότι επαναλαμβάνουν την οδυνητή πραγματικότητα του ψυχικού τραύματος, με τελικό σκοπό να την αποκαταστήσουν, να την αλλάξουν μέσω της μεθύστερης επεξεργασίας τους κατά τη διάρκεια της ψυχαναλυτικής αγωγής. Έτσι καὶ τα επιδαιρά άνευρα, επιναφέροντας αυτούς τη συνθήκη της πάθησης, στοχεύουν στην ανάρωση, την αποκατάσταση της προγονόμενης υιούς κατάστασης του ικέτη, μέσω της θεικής παρέμβασης, στο πλαίσιο του τελετουργικού της εγκιμωμησης.

Τα επιδαιρά άνευρα είναι εναργή ενύπνια, καθαρά. Δεν χρήζουν ερμηνείας. Δεν φαίνεται άλλωστε να υπήρχαν ονειροκρίτες στο ιερό. Χρέει ερμηνείας, τελού καθαυτή η ώψη τους. Είναι άνευρα ίκανός. Στην αφύπνιση πιστοποιείται μάλιστα η απόβαση του ονείρου και, ακαριαία, η σωματική μεταλλαγή: «Ο Αλκέτας ο Αλικός. Αυτός ήταν τυφλός και είδε ένα άνευρο. Του φάντηκε πώς ο θεός του πλησιάζει και με τα δάχτυλα του άνοιξε τα μάτια και το πρώτο που είδε ήταν τα δέντρα στο ιερό. Σαν ξημέρωσε έφυγε ιγνής» (μ. 87, 18). Συχνά, όπως εδώ, είναι θυμός άνευρα. Ο θέος εκτελεί χωρίς λόγια. Άλλοτε πάλι γίνεται απ' ευθείας διάλογος με τον Ασκληπιό: «Η Ιθυμίνη από την Πελλήνη πήγε στο ιερό για να γεννησθεί παιδί. Της φάντηκε ότι δημόπους από το θεό να μείνει έγκυος με κόρη και πώς ο Ασκληπιός είπε ότι ήταν έγκυος κι ότι αν ζητούσε κάτι αλλό θα της το έκανε κι αυτό. Εκείνη όμως απάντησε ότι δεν χρειαζόταν τίποτε άλλο. Ήταν έμεινε έγκυος κιούφορούσε τρία χρόνια, ώπου πήγε στο θεό ικέτη για να γεννηθεί. Οταν κομιμήθηκε είδε ένα δράμα. Της φάντηκε ότι ο θεός τη ρώτησε αν δεν είχε λαβεί σοι είχε ζητήσει κι, αν δεν ήταν έγκυος; για τοκέτο δεν είχε πει τίποτα κι ας την είχε ρώτησει αν χρειαζόταν τίποτε άλλο για να της το δώσει κι εκείνη. Αφού όμως τώρα είχε λαβεί ως ικέτη σ' αυτόν για τον τοκετό, θα της έκανε κι αυτή τη χάρη. Αμέσως μετά αυτή βγήκε από το Αβάτο και μόλις βρέθηκε έξω από ιερό γέννησε μια κόρη» (μ. 87, 2). Ο Ασκληπιός εκτελεί αυστηρά, κατά γράμμα, την ονειρική επιθυμία στον ενεστώτα χρόνο της, στο παρόν. Απέχει από οποιαδήποτε προβολή στο μέλλον. Δεν ερμηνεύει το αίτημα. Τα περισσότερα άνευρα είναι δίχως σύμβολα. Κάποιες φορές όμως, αντί του Ασκληπιού ή μαζί του, εμφανίζεται ένα ιερό του σύμβολου, το φίδι, ή ένα ωραίο πολύκαρπο και, σωπτάλη, επεμβαίνουν θεραπευτικά στη θέση του. Δεν είναι τυχαία αυτά τα άνευρα. Είναι ονειρά στείρων γυναικών (μ. 87, 31-39-42) και ενός άνδρα που έχει πρόβλημα στη γεννητικά του όργανα (μ. 87, 14) – βρισκόμαστε δηλαδή στο χώρο της σεξουαλικότητας: «Η Νικαϊδούνη από τη Μεστήνη για να αποκτήσει παιδί. Εγκαύμανεν είδε ένα άνευρο. Της φάνηκε ότι ο θεός πλησιάζει με ένα φίδι που σερντάντων πίσω του και αυτή συνουσιάστηκε με εκείνο το φίδι. Μέσα σε ένα χρόνο απέκτησε δύο αγόρια» (μ. 87, 42). «Ένας άνδρας, με πέτρα στο γεννητικό του όργανο, είδε ένα άνευρο. Του φάνηκε ότι συνουσιάζοντας με ένα όμορφο παιδί, και έπαθε ονειρωθεί, με αποτέλεσμα να βγάλει την πέτρα. Την πήρε και έφυγε, κρατώντας την στα χέρια του» (μ. 87, 14).

Ο Πάνταρος, ξυπνώντας, κρατάει τον κεφαλόδεσμο του, ονείρου του με τα στίγματα που είχε στην πρόσωπο του πηγαίνοντας στο ιερό (μ. 87, 6). Ο Εύπιπτος βγαίνει από τον περιβόλο με την αιχμή της λόγης που έμεινε εξι χρόνων καρφωμένη στο σαγόνι του (μ. 87, 12). Άλλος κρατάει στα χέρια του τις βρέλλες που έβγαλε ο θεός από το στέρνο του στο άνευρο, του, ενώ κοιμάσταν (μ. 87, 13). Άλλος πάλι φεύγει υιήτη, ενώ πίσω του το δάπεδο του Αβάτου είναι γεμάτο αίματα από το απόστημα που του αφαίρεσε ο θεός (μ. 87, 27). Ο Γοργίας αποχώ-

ρει με την αιχμή του βέλους που του είχε σφηνωθεί στον πνεύμονα (μ. 87, 30). Και το πρώτη, της Ερασίππης το φόρεμα πάντα γεμάτο εμετό με τα σκουλίκια που βάφαιναν ώς τότε το στομάχι της (μ. 87, 41). Το πρώτο, αποχωρούν θεραπευμένοι, με χειροποίας αποδεξίες, κραδανούντας το σύμπτυχμα στο χέρι τους. Τα επιδαύρια όνειρα υπερβαίνουν το όριο της νύκτας, «έξειλιζουν» στην ημέρα, της αφίγνουν ένα νυκτερινό κατάλοιπο, κατά μία παράδοση (εδώ έγκειται το θαύμα) αναλογία με τη δημιουργία τους, εφόσον, όπως κάθε όνειρο, προκαθορίζεται από τα κατάλοιπα της ημέρας. Τα όνειρα των επιγραφών «βγαίνουν», ως πει τον 2ο μ.Χ. αιώνα ο Αρτεμίδωρος⁸. Αυτό πιστεύει ανέκαθεν και η λαϊκή σοφία, ενώ η ψυχαναλυτική θεωρότητα θα επεξεργάζεται την έξοδο του ονείρου ως εκπλήρωση μιας ασυνείδητης επιθυμίας.

Το επιδαύριο ιερό γίνεται τόπος συνάντησης, κυριολεκτικά τόπος σύμπτωσης. Οι κείτες έφεραν ιγκυμονώντας κάποια σύμπτυχμα στο σώμα τους. Και χάρη σε ένα άλλο σύμπτυχμα, το ονειρο, απεβάλλαν, έβγαζαν την παρείσκητη πάθηση από μέσο τους. Είναι φυσική η οντολογική σύλληψη της ασθενείας: η ασθενεία ως άλλος, ως παράσιτο ον, απόβλητο, που πρέπει να βγει, από το οποίο πρέπει να απαλλαγεί ο πάσχων. Η εγκύωμη λειτουργεί στο μήκος της «καθαρικής» ιατρικής. Το ίδιο το όνειρο γίνεται καθάρισμα. Ενα ολόκληρο παγκύρι έντσεκτος προσδιορίζει έτσι επι αιώνες την ιατρική, αλλά και την ερμηνεία των ονειρών.

Το όνειρο στους Ιπποκρατικούς χάνει το μυστριακό χαρακτήρα της συνάντησης με τη θεότητα⁹. Δεν είναι παρόμοια ίσας. Στα τέταρτα βιβλία του Περί Διαίτης, αναδεικνύεται επίλεκτο μέσο διάγνωσης, μια χρήση που βασίζεται σε μια πραγματική θεωρία των σχέσεων άνωμάτος και ψυχής. Η προσέγγιση της ονειρικής παραγωγής είναι ορθολογική. Δεν υπεισέρχονται στοιχεία δένα προς το όνειρο, όπως, λόγω χάρη, η θεϊκή παρέμβαση, πρωταρχικό κέντρο των επιδαύριων ονειρών. Εδώ το όνειρο νοείται ως σύμπτωμα, του οποίου η παραπτήση οδηγεί στη διάγνωση και περισσότερο, στη θεραπευτική αγωγή. Κλινικό στοιχείο διάγνωσης λαϊπόν, αλλά σε τελείως ανύποπτο χρόνο: Το όνειρο έχει την ικανότητα να επιστημεῖ μια διαταραχή πρώμα, προτού καν αρχίσουν να φαίνονται τα ψυχικά ή σωματικά συμπτώματα, η σταν αυτά είναι τόσο ανεπάθητα, που δεν υποτίπουν σπήλαιον εγνυτήρας συνειδήσης. «Αν τα ουράνια σώματα πλανώνται όλοτε προς τη μία κατεύθυνση κι άλλοτε προς την άλλη, χωρίς να τα αναγκάζει κατι, σημαίνει κάποια διαταραχή της ψυχής από έγνοιες. Χρήσιμα είναι τότε να αναπαυτεί κανείς και να στραφεί η ψυχή προς τα θεάματα, και μάλιστα σε αυτά που προκαλούν γελού διαφορετικά, σό δια παρακαλουθεύει κανείς με τη μεγαλύτερη ευχαριστηση, επι δύο ή τρεις ημέρες, κι θα αποκατασταθεί. Άλλως υπάρχει κινδύνος να πέσει άρωστος» (Περί Διαίτης, IV, 89). Τα ενδιάφερον με τους Ιπποκρατικούς είναι διν αναπτύσσουν μια ενδελεχή συμβολική αντιστοιχία μικρόσωμου και μακρόσωμου, του οργανισμού με τα ουράνια σώματα, τα στοιχεία της φύσης, τις γεωλογικές ιδιομορφίες. Η ιπποκρατική συμβολική ακολου-

θεί την ονειροκριτική μέθοδο της αναλογίας, όπως αργότερα και ο Αρτεμίδωρος. Είτε όμως πρόκειται για τα επιδαύρια είτε για τα ιπποκρατικά όνειρα, είναι όνειρα μονοσήμαντα. Δεν έχουν την πολυτιμή της αρτεμιδώρειας ερμηνείας, μόνο το καβέτι σημαίνει ανάλογα με την κοινωνική θέση ή άλλα προσωπικά δεδομένα του κάθε ονειρευόμενου. Τους λείπει η ρητορική, τα τεχνώσματα της γλώσσας: «Κάποιος που ήταν άρρωστος στο στομάχι και ζητούσε (με όνειρο) συνταγή από τον Ασκληπιό, είδε ότι μπήκε στο ιερό του θεού και στι ο θεός, αφού άπλωσε το δέρι του χέρι, το πρόφρετε το δάχτυλό του να τα φάει. Θρόνυστα πέπτε χουρμάδες θεραπεύτηκε γιατί και οι καλιές ποιότητας χουρμάδες λέγονται δάχτυλα» (Αρτεμίδωρος Ονειροκριτική, Ε, 89).

Τον 2ο μ.Χ. αιώνα, ο Ασκληπιός του Αρτεμίδωρου και του Αιώνιου Αριστείδη δρα ονειρικά, όπως οι κοσμικοί γιατροί. Δεν γιατρεύει αυτοτιμηγές. Συμβουλεύει, δίνει συνταγές, προτρέπει σε μια τεχνή του ζήν. Και αλλάζει η δομή των θεραπευτικών ονειρών: το εκδόλιο περιεχόμενό τους απομακρύνεται στη σύγχρονη από το λαθανάν, και ενεέχεται να απαιτούν ερμηνεία. Ονειροκρήτες, ιερείς ή νεωκόροι είναι στη διάθεση των ασθενών, τους βοηθούν να βρουν το νόημα των ονειρών τους και τα σωματικά των φαρμάκων που ορίζει ο θεός. Το ίδιο συμβαίνει και στην Επιδαύριο. Διαπρέπεται όμως ανεπάφο το τυπικό της εγκιμωτήσης. Όσα για τα ονείρα, αποτελούν ίσως αντικείμενο συγκρήτησης μεταξύ ασθενών, όπως συνήθιζε ο Αιώνιος Αριστείδης να ουργίζει για τα ονείρα με τους φίλους του στο ιερό του Ασκληπιού στον Πέργαμο. Κρατούν το δημόσιο χαρακτήρα τους, λειτουργώντας πλέον και ως κοινωνικός δεσμός,

Βιβλιογραφία

- Αρεβαντίνος, Ε. & Λαζαρίδης, επδ. Λέων, Αθήνα 1975 (1907).
- Αρτεμίδωρος, Ονειροκριτικό Βιβλίο Αιώνα Μεταξύ Μεταξύ, επδ. Βρούτση, Βρούτση, A. Το rôle des rêves dans la conception religieuse du monde en Grèce, στο *Le rêve et les sociétés humaines*, Gallimard, Paris, σελ. 282-289.
- Edeleit, E. & L., "Ο Αρκαδιός και την ιατρική του νοσού", Εισαγωγή στο Αρκαδιόν και στις αρχαίες ιατρικές παραδόσεις", σειρά Εθνικού, Αθήνα 1966 (1945).
- Στο ίδιο και τα παρόντα τρία επιδαύρια κάμποι (με, 87, 1-43).
- Ευρημού, Ιωάννης.
- Harvey de Saint Denys, *Les rêves et les moyens de les diriger*, Editions d'art d'aujourd'hui, Les Intransigeables, Var 1977.
- Ηποδόσου, Θεοφάνειο.
- Ιπποκρατικό Σύλλογον Περί Ιερών ναυαρού, Περί τέλην την, ιτε, σχολ.: Δ. Λυτούρη, Βιβλιοθήκη Βιβλιοθεραπείας, Ηράκλειο 1991.
- Κούκη, Ε., Το ονείρα του Αιώνιου Αριστείδη στο Γα ερδύνεα, Δ. Κυρτσάρη, Ιεράπετρα, Αθήνα 1996, σελ. 143-163.
- Παπαϊωάννης, Ελάδος Περιηγητής, (ποποκρατικόν κρανίου, μητρ. σπουδών Ν. Παπαϊωάννη), Εκδοτική Λέσβη, Αθήνα 1974-1981.
- Γινόρδου, Ιωάννης, μετφ. Θ. Σταύρου, Εθνικό Λαογραφικό Ίδρυμα 1980.
- Freud, S., Η εργασία των ονειρών, Επίκουρος, Αθήνα 1993 (1900).

Επιμελησης

1. A. Brölich, 1967.
2. B. ή το άρθρο του Στ. Οικονομίδη στο παρόν τοίχος.
3. L. Edelstein, 1945.
4. E. Koukl, 1996.
5. Ar. Αρεβαντίνος, 1907.
6. Iot. Ζώνη, 9.33. Bλ. και Ar. Αρεβαντίνος, 1907, σ. 118.
7. Η παραπτήση είναι του Αρεβαντίνου (1907), ο οποίος ερμηνεύει έπει την εκφραστική περιφράσουσα (με, 87, 4), ίσως (μ. 87, 10), Εξήρτη (μ. 87, 12), Έργον (μ. 87, 17).
8. B. ή το άρθρο του S. Price στο παρόν τοίχος.
9. B. ήδη: το άρθρο του B. Kellere στο παρόν τοίχος.

The Healing Dreams of Epidaurus

Ellissavet Koukl

The healing oracles were based on the chthonic provenance of dreams. This article refers to the Asclepiion at Epidaurus, and describes the ritual of sleeping in this sanctuary. Furthermore, it presents the two stone slabs, which under the general title "Healings performed by Apollo and Asclepius", record forty-three incidents of healing through dreams, that can be traced back to the second half of the fourth century BC. Finally, an attempt is made to analyse the Epidaurian healing dreams, which are compared to the dreams of the Hippocratic School and those of the Artemidoros' oneirocritic manual.